

POROČILA

VIČEDOLSKA NALAZIŠTA NA PODRUČJU GRADA VINKOVACA

STOJAN DIMITRIJEVIĆ

Zadnji put je o prehistoriji Vinkovaca pisano 1902 god., kada je u Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva sv. VI, dr. Josip Brunšmid dao prikaz cjelokupnog do tada poznatog materijala. Do danas se je međutim slika bitno izmijenila pogotovo u pitanju neolitskih nalaza. U dvije nekadanje privatne zbirke — pok. Mate Medvedovića i Matije Kleina — koje danas čine jezgro Gradskog muzeja u Vinkovcima, a zatim i u samom muzeju — okupilo se tokom vremena toliko obilje prehistorijskog, a naročito neolitskog materijala, da danas ovo mjesto predstavlja jednu od najznačajnijih točaka prehistorije na području istočne Slavonije i Srijema.

Koliko nam je danas poznato, započinju arheološki nalazi Vinkovaca s najstarijim neolitikom, t. j. Starčevačkom kulturom, a nastavljaju se bapsko-lengyelskim, badenskim i vičedolskim nalazima. Ove slijede nalazi iz srednjeg i kasnog bronačnog doba, halštata i latena. Svakako su najbogatiji nalazi iz rimskog vremena, a nađeno je i nešto predmeta iz vremena seobe naroda i slavenskog ranijeg Srednjeg vijeka (u gl. bjelobrdskog tipa). Razlog kontinuiranom naseljavanju tog terena leži prvenstveno u plodnosti zemlje, a pored toga i izvrsnom obrambenom položaju (rijeka, močvare i šume).

Na ovom mjestu ću se zadržati samo na materijalu vičedolskog razdoblja, koji se nalazi u Gradskom muzeju u Vinkovcima i kojega su mi stavili na raspoloženje direktor muzeja prof. J. Korda i službenik muzeja M. Klein, na čemu im se ovime zahvaljujem.

Na području samog grada Vinkovaca poznata su danas četiri vičedolska lokaliteta, koji su smješteni polukružno uz sjevernu obalu Bosuta, koji na tom mjestu čini dosta jaki polukružni zavoj (T. I, 1). Samo na jednom lokalitetu vršeni su veći građevinski zahvati, što je urodilo i većom količinom materijala. No i ostali lokaliteti su dali dovoljno predmeta za ubjedljive materijalne dokaze o vrlo snažnom životu, koji je postojao u tom vremenskom razdoblju na užem području grada. Taj materijal ne daje neke posebne značajnije novosti, pogotovo obzirom na sistematska istraživanja u Vičedolu i Sarvašu, ali ipak doprinosi u priličnoj mjeri boljem upoznavanju materijalnog inventara, a i odnosa unutar ovog kulturnog kompleksa.

A — Naselje na mjestu današnje tržnice

Sa tog lokaliteta je sačuvana daleko veća količina materijala nego sa ostalih nalazišta, pa se po svemu čini, da je on bio najnaseljeniji od sva četiri danas poznata. Pored toga ima jedino to mjesto i oblik gradine (T. I, 2). Bila je to manja uzvisina, nekada možda svojih 80 m u promjeru. Cijeli lokalitet je uslijed raznih građevinskih radova u toku vremena gotovo posve uništen. Posljednji veći zahvat bio je na tom mjestu 1951 g., kada se to mjesto za gradnje gradske tržnice izniveliralo buldožerom. Tada su bili uništeni i oni slojevi, koji su bili pošteđeni tokom ranijih vremena. Prvi nalazi s tog mjesta potječu međutim još iz druge polovine 19. vijeka. Tada su bili nađeni i sačuvani u glavnom kameni i koštani predmeti, a i nešto fragmenata keramike.¹

Sa ovog lokaliteta nema nikakvih stratigrafskih podataka. No sudeći po materijalu, gornji je sloj bio rimski, a on je dao dosta veliku količinu predmeta. Na istočnom obronku tog lokaliteta nađen je prije možda kojih 30 godina jedan slavenski grob sa dvije S-naušnice sa privjeskom. Sa istog lokaliteta potječe i jedna svjetlo crveno pečena halštatska posuda sa kanelurama na truhu. Kakav je međutim bio taj halštatski sloj, danas više nije moguće utvrditi.

Vučedolski materijal nalazi se već na dubini od 1,20 m. Na jednom mjestu se u profilu vide ostatci osnove kolibe² nekih 1,40 m duboko. Povrh te osnove izvio sam iz profila ulomke jedne terine, ulomak vrata zdjele ukrašene motivom šahovske ploče i dosta fragmenata obične keramike. Svi su se ti predmeti nalazili na dubini od 1,20—1,40 m. Pojedine fragmente našao sam i na drugim mjestima profila (gradina je uslijed radova na njoj presječena) približno do dubine 1,80 m. Do sada se međutim nije moglo utvrditi da li se ispod vučedolskog sloja nalazi kakav drugi stariji sloj ili ne, ali ima izgleda, da je tu bilo jama starčevačke kulture, jer se nešto materijala tog razdoblja nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a potječe također iz 1951. g.

Najznačajnija je među vučedolskim predmetima svakako keramika. Taj keramički materijal je doduše predstavljen najvećim dijelom samo fragmentima, ali uza sve to, radi svojih bogatih ukrasa izaziva daleko najveću pažnju. Nađeni su:

1. Ulomci terine (T. II, 1; T. VI), od koje je sačuvan gotovo potpuni profil vrata. Posuda je bila ukrašena po cijeloj širini vrata metopama u obliku pravokutnika ispunjenih rombovima i trokutima izvedenih tehnikom urezivanja i duboreza. Urezi su bili ispunjeni bijelom inkrustacijom. Visina sačuvanog dijela vrata: 19,5 cm, dubina nalaza: 1,40 m. Ukupno je nađeno 9 fragmenata tamno sive boje.

2. Ulomak kupe na nozi (T. VII, 1). Sačuvan je cijeli profil. Posuda je crne a djelimično tamnosmedje i tamnosive boje. Ukrašena je sa unutrašnje i vanjske strane. Ukrašena je bila i površina ustiju. Ornamenti su urezani i ispunjeni bijelom inkrustacijom. Visina kupe 6,6 cm.

¹ Brunšmid: Colonia Aurelia Cibalae, Vjesnik hrv. arh. društva, N. S. sv. VI. 1902, str. 118.

² Prilikom kampanje se našlo dosta ostataka kućnog lijepa. Nekoliko komada na tabli XVII, 3.

3. Ulomak kupe na nozi (T. VII, 2). Kako po obliku tako i po ornamentici fragment je sličan ranijem primjerku. Boje je crne. Veličina fragmenta $9,5 \times 7,5$ cm.

4. Manja kupa na nozi (T. V, 1). Ukrašen je samo rub, koji je nešto proširen prema unutrašnjosti. Djelomično je sačuvana i inkrustacija. Izgleda da je oštećena noga imala krstoliki oblik. Na jednom mjestu ustiju nalazi se manje ispupčenje u vidu drške. Boje je sive i tamno smeđe. Visina kupe 4,3 cm.

5. Plitka zdjelica (T. X, 2). Usta su izvijena prema vanjskoj strani. Posuda je sive boje, neornamentirana. Visina 4,3 cm.

6. Ulomak manje zdjelice (T. VIII, 2). Stijene zdjelice su bile vrlo tanke. Boje je sivo-smeđe. Ornament je izradjen u duborezu i ima ostatke bijele inkrustacije. Veličina fragmenta $7,0 \times 6,7$ cm.

7. Fragment vrata veće, dosta grube zdjele (T. VIII, 1). Ornamenti su izradjeni urezima i u tehničar duboreza. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sivo-smeđe. Veličina fragmenta $15,0 \times 7,5$ cm.

8. Fragment vrata veće dosta grube zdjele (T. IX, 1). Ornamenti su izradjeni urezima i u tehničar duboreza. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sive. Veličina fragmenta $9,7 \times 4,8$ cm.

9. Ulomak vrata velike zdjele (T. XI, 3). Ornamenti su izradjeni urezima, ubodima i u tehničar duboreza. Inkrustacija je djelomično sačuvana. Boje je sive. Veličina fragmenta $14,9 \times 5,1$ cm.

10. Ulomak vrata nejednako pečene zdjele (T. VIII, 3). Ornamenti su izradjeni urezima i u tehničar duboreza. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sivo-crne i sivo-smeđe. Veličina fragmenta $5,1 \times 4,0$ cm.

11. Ulomak noge neke kupe na nozi (T. XII, 3). Sačuvan je dio šuplje cilindrične noge. Posuda je bila ornamentirana kako na unutrašnjoj tako i na vanjskoj strani. Isto tako je bila ornamentirana i noga. Ornamenti su izradjeni urezima u kojima je sačuvana i bijela inkrustacija. Boje je sivo-crne. Sačuvana visina noge je 5,6 cm.

12. Ulomak gornjeg dijela vrča T. IX, 2). Sačuvana je i trakasta ušica, koja spaja rub sa ramenom. Ornamenti su izradjeni urezima i u tehničar duboreza. Boje je sive i smeđe. Visina fragmenta 6,9 cm.

13. Ulomak drške nejednako pečenog vrča (T. IX, 3). Ornamentat je izveden urezima. Boje je sive i smeđe. Visina fragmenta 5,0 cm.

14. Ulomak zdjelice (T. IX, 4). Sačuvan je dio donjeg dijela i manji dio vrata. Ornament se nalazio na gornjem i na donjem dijelu suda. Izradjen je urezima i ubodima. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sive. Veličina fragmenta $6,4 \times 6,2$ cm.

15. Fragmentiran vrč (T. X, 1). Sačuvan je cijeli donji dio i dio vrata. U osnovi je bio bikoničnog oblika. Na ramenu se nalazi i mala ušica. Ornamentiran je bio samo najniži dio oko dna urezanom cik-cak trakom. Boje je tamno sive. Visina sačuvanog dijela posude 10,1 cm.

16. Fragmentiran vrč (T. XI, 1). Oveća frakasta drška, koja se nalazila na vratu, danas je odlomljena. Vrat je bio vrlo visok i cilindričan. Donji dio je više bikoničnog oblika. Vrš nije ornamentiran. Boje je crne. Visina 11,1 cm.

17. Fragmentiran vrč (T. XI, 2) sličan ranijem. Visina 14,3 cm.

18. Ulomak vrata nekog vrča ili slične posude (T. XII, 1). Boje je sive i tamno smeđe. Visina fragmenta 7,2 cm.
19. Manji ulomak ramena nekog suda (T. XI, 4). Ornamentat je izradjen urezima i ubodima. Djelomično je sačuvana bijela inkrustacija. Boje je sive. Veličina fragmenta $5,7 \times 3,3$ cm.
20. Ulomak nepoznatog suda (T. XIII, 1). Po svoj prilici je bio sud na četiri manje nožice. Ornamentat je urezan. Boje je crne. Dužina fragmenta 6,1 cm.
21. Miniijturni sudić (T. XIII, 2). Oblika je lončića sa dvije male ušice na ramenu. Sumaran ornamentat od tri vertikalno urezane linije je na trbuhu. Boje je sive. Visina 5,1 cm.
22. Miniijturni vrčić (T. XIII, 6). Vrčić je djelomično oštećen. Boje je sive. Visina 5,1 cm.
23. Miniijturna kupa (T. XIII, 3). Oblik kupe je koničan bez naznačenog dna. Ispod ruba manji okrugao otvor. Boje je tamno smeđe. Visina 3,5 cm.
24. Ulomak nepoznatog suda (T. XII, 2). Možda pripada fragment nekom žrtveniku. Ornamentat je izradjen urezima, ubodima i u tehnici duboreza. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sivo-smeđe. Veličina fragmenta $5,4 \times 6,4$ cm.
25. Statueta (T. XIII, 4). Izrada je sumarna, ruke horizontalne, baza za stajanje proširena, glava više konična sa udubljenjem na tjemenu. Boje je crvene. Visina statuete 4,1 cm.
26. Manja zdjelica (T. XIII, 5). Grube i sumarne izrade sa četiri nožice na dnu. Boje je crvene. Visina do 2,4 cm. — Navodno je prema provizornom inventaru ranije pomenuta statueta nadjena u toj zdjelici. Oba predmeta su nadjena još prije rata.
27. Bikonični utezi. Do sada ih se našlo 9 komada razne veličine.
28. Plosnati utezi. Našlo ih se više komada razne veličine.
29. Vretenasti utezi. Do sada je nadjeno 7 komada razne veličine.
30. Veliki cilindrični uteg. Na našem lokalitetu je nadjen samo jedan, ali su inače poznati iz okoline Vinkovaca. Dužina 10,7 cm., promjer 12,5 cm.
- Svi utezi su sive ili sivo-smeđe boje, rijetko ornamentirani.
31. Probušen kameni valjak (T. XIII, 7). Izradjen od svjetlo zelenog kamena. Na jednoj strani je koso odrezan i probušen. Možda taj valjak predstavlja neki simboličan predmet, možda falus(?). Dužina 11,2 cm., najveći promjer 3,2 cm.
32. Kameni čekić (T. XIV, 3). Izradjen od crnog mramora (?) Tragovi upotrebe su jasni. Dužina 6,0 cm., šir. 4,5 cm., visina do 4,7 cm.
33. Kamena sjekirica (T. XIV, 4). Neznatno oštećena. Dužina 4,9 cm., najveći širina 2,6 cm.
34. Kremenja strijelica (T. XIV, 1). Umjesto trna ima strijelica usjek za nasadjivanje. Dužina 3,0 cm.
35. Kamena gladilica. Plosnatog je oblika. Dužina 9,3 cm., širina do 7,7 cm.
36. Kremenja nožić (T. XIV, 2). Nožić je oštećen. Dužina 5,4 cm.
37. Kremenja nožić (T. XIV, 5). Nožić je oštećen. Dužina 3,7 cm.

38. Kreneni nožići i strugala. Pored gornjih, nadjeno je još više oštećenih artefakata te vrste.

39. Koštani prsten (T. XV, 4). Izradjen je od životinjske cjevanice, a služio je vjerovatno kao ukras. Promjer do 3,9 cm., visina do 1,9 cm.

40. Koštana igla za šivanje (T. XVI, a). Igla ima malu rupicu za provlačenje niti. Dužina 6,0 cm.

41. Koštana šila (T. XVI, b—h). Do sada je nadjeno svega 8 šila razne veličine.

42. Gladilice od jelenskog roga (T. XV, 2). Ukupno se našlo više šiljastih predmeta izradjenih od jelenskog roga.

43. Koštano šilo u obliku noža (T. XV, 3). Dužina 16,1 cm.

44. Sjekira od jelenskog roga (T. XV, 1). Izradjena je od paroška i probušena. Mogla je služiti i kao gladilica, budak ili u neku drugu svrhu. Dužina 14,6 cm.

45. Sjekire od jelenskih rogova (T. XVII, 2). Nadjene su u većom broju (dosada 5 komada).³ Sve imaju rupe za nasadjivanje a izradjene su od jelenskog roga tako da im je jedan kraj bio zašiljen. Različite su dužine, od 16,2—22,1 cm.

46. Orudje od jelenskog roga (T. XVII, 1). Orudje je bilo probušeno a izradjeno od roga jelena lopatara. Sačuvana su podrezana 4 paroška. Dužina 13,2 cm.

47. Pougljeni žir (T. XVII, 3). Prema navodima M. Kleina se u vučedolskom sloju našao i pougljeni žir.

Najveći dio gornjih predmeta bio je nadjen još prije Drugog svjetskog rata u vrtu kuće Hostonsky. Kasnije kod gradnje tržnice (1951.) također je nađena dosta velika količina materijala, naročito keramike.

B — Lokalitet »Narodni magazin« (kuća pok. I. Šlomovića)

Kod gradnje trgovačke kuće Ignjata Šlomovića danas »Narodni magazin« u ulici JNA br. 15, nakon Prvog svjetskog rata, nadjeno je nekoliko komada materijala, koji pripada vučedolskoj keramici. Lokalitet se nalazi oko 150 m od prvog nalazišta. Sav materijal, koji je bio nadjen tom prilikom, dospio je u privatnu zbirku Mate Medvedovića, a danas je u Gradskom muzeju. Nažalost podataka o nalazima, kao ni stratigrafskih podataka nemamo nikakvih. Budući da se na tom mjestu danas nalaze zgrade, betonirana dvorišta i cesta nije vjerovatno da bi se mogla izvršiti ma kakva sistematska istraživanja. Karakterističan materijal, koji je bio nadjen na tom mjestu, obuhvaća:

1. Trbušasti sud (T. IV). Sud je dosta neobičan i liči više na neki vrč sa dvije male ušice na ramenu. Vrat je relativno vrlo visok i širok, a usta su dosta izvinuta na vanjsku stranu. Vaza je ornamentirana u tehnicu brazdistog ureza i duboreza. Boje je crne. Visina 14,4 cm.

2. Ulomak posude (T. V, 2). Fragment pripada ili nekoj terini ili pak vrču, odnosno amfri. Posuda je bila ukrašena u duboreznoj tehnicu. Boje je crne i sivo-crne. Veličina fragmenta 10,2 × 13,5 cm.

³ Brunšmid o. c. sl. 51.

3. Ulomak omanje zdjelice (T. III, 2). Sačuvan je cio profil. Oblik je poluloptast sa širokim ustima. Cijela vanjska površina je bogato ukrašena u duboreznoj tehnici. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je tamno smeđe. Visina 5,0 cm.

C — Lokalitet »Poljski jarak« u Ervenici

Jugoistočni predjel Vinkovaca, koji obuhvaća današnju ulicu M. Gupca, od davnine se naziva Ervenicom. Pri kraju istočnog dijela nalazi se poljski jarak za odvod bujica i vode sa ulice. Počam od 1943. g. nalazio sam ovdje dosta arheološkog materijala počevši od neolitskog pa do rimskog, a djelomično i slavenskog. Tako sam na dubini od 0,30 m našao dio kućne osnove, a iznad nje veću količinu rimske keramike. Pored same osnove našao sam fragmente zdjele vučedolskog tipa, a nešto dalje fragmente neolitske keramike (od 0,30—0,80 m). Svi su nalazi međutim površinski, te se o stratigrafiji uopće ne može govoriti. Arheološka istraživanja na tom mjestu moći će međutim dati dragocjene podatke, jer je taj teren u glavnom ostao intaktan. Do sada nadjen vučedolski materijal obuhvaća:

1. Djelomično oštećena zdjela (T. III, 1). Ornamenti na vratu i ramenu su izradjeni u tehnici duboreza. Boje je sive. Visina 8,7 cm. Pr. ustiju: 22 cm.

2. Tri mikrolita, vjerovatno ostaci nožića. Nadjeni su pored ranije spomenute zdjele.

D — Lokalitet »Krnjaš«

Krnjašem se naziva današnja Kozarčeva ulica, koja ide paralelno sa Bosutovim lukom. To je područje zajedno sa obalom Bosuta na tom mjestu dosta bogato nalazište arheološkog materijala. Utvrditi sam mogao ostatke vučedolske kulture, dalje brončanodobnog i latenskog perioda.⁴ Duže vremena su poznati nalazi rimskog vremena, kada je taj predjel bio naselje ribara i lončara,⁵ a nalazio se izvan gradskih zidina. Nadjeno je i nekoliko fragmenata slavenske keramike, a iz kasnijeg su vremena dva denara Marije Anžuvinske (1382—1385).

Vučedolski nalazi su vrlo oskudni:

1. Ulomak nekog keramičkog predmeta. Oblik toga predmeta je nepoznat. Sačuvan je ulomak ravnog zida ukrašenog sa obje strane. Ornamentat je izradjen urezima, a u njima je sačuvana bijela inkrustacija. Boje je tamno sive. Veličina fragmenta 5,0 × 3,5 cm.

2. Manji fragment keramike ukrašen lažnim uzičastim ornamentom. Boje je tamno sive. Veličina 2,9 × 2,1 cm.

⁴ Kada su se kopali temelji za Veterinarski zavod (1941) našao sam fragmente kanelirane brončanodobne zdjele. Latenska keramika je uz obalu Bosuta vrlo česta, a Brunšmid publicira na str. 122 jednu latensku fibulu.

⁵ V. Hoffiller: Spomenici rimskog lončarskog obrta u Vinkovcima. Vjesnik hrv. arh. dr. N. S. XIV, str. 186—195.

3. Manji fragment keramike ukrašen urezima. Veličina $2,5 \times 2,7$ cm.

4. Nadjeno je i nekoliko kremenih nožića, jedna strugalica i nekoliko ulomaka. Pitanje je međutim pripadaju li vučedolskoj ili nekoj drugoj kulturi.

Oblici keramike

Opisani keramički predmeti najvećim su djelom opće poznatih i raširenih oblika. Prije svega je tu velika terina, za koju ćemo lako naći slične forme u Vučedolu⁶ i Sarvašu (T. VI). Uočljivo je, da su terine u odnosu na ostale oblike dosta rijetke i ovo je, ako uzmemo u obzir jednu nešto neobičniju posudu toga tipa iz Hrustovače,⁷ tek četvrti lokalitet vučedolske kulture sa kojega poznamo ovaj oblik.

Kupe na nozi (T. II, 2, 3) su vrlo raširen oblik kako u Vučedolu tako i na Ljubljanskom barju. Poznat je jedan primjerak iz Szikra-e,⁸ koji svojim oblikom posve odgovara jednom vinkovačkom primjerku (T. VII, 1). Tip sa punom prstenastom neraščeljanom nogom je rjedniji, dok je tip sa koničnom i krstolikom nogom vrlo čest. Od drugog oblika je u Vinkovcima za sada nadjen samo jedan primjerak (T. V, 1). Kupa sa šupljom nogom (T. XII, 3) ima analogiju jedino u Vučedolu⁹ i Hrustovači.¹⁰ Čini se da je taj oblik, toliko čest u bapsko-lengyeljski kulturi,¹¹ sada postao već vrlo rijedak.

Zdjele, zdjelice i lonci (T. II, 4, 8) su najobičniji inventar i njih susrećemo u daleko većem broju i u svim poznatim slavonsko-srijemskim nalazištima vučedolske kulture. Od oblika, koji su također dosta česti, našla se u Vinkovcima i jedna zdjelica, koju neki nazivlju i kadionicom (T. III, 2). Oblikom se ta poklapa sa dva primjerka iz Vučedola.

No u Vinkovcima se našlo i nekih oblika, koji se u Vučedolu — a koliko sam mogao ustanoviti i u Sarvašu — nisu našli. To su prije svega dva vrča sa ušicama i cilindričnim, izvijenim vratom (T. II, 12, 13; T. IV; T. X, 1). Oni se usko vežu uz Ljubljansko barje, iako među malobrojnim publiciranim primjercima s tog lokaliteta, nema direktnih analogija. Vinkovački primjerak (T. X, 1) je dosta sličan jednoj amfori¹² i jednom vrču¹³ sa Ljubljanskog barja, ali mu je donji dio nešto niži. Drugi vinkovački primjerak (T. IV) ima na trbuhu dvostruki pregib. Ovaj se primjerak nadovezuje više na kuglaste ljubljanske amfore, iz

⁶ R. R. Schmidt: Die Burg Vučedol, Taf. 36 i naročito T. 31, 1.

⁷ J. Korošec: Pećina Hrustovača, novi lokalitet slavonske kulture, Glasnik Zem. muz. u Sarajevu, N. S. 1. Tab. XI, 4 a.

⁸ A. Mozsolics: Die Vučedolkultur in Ungarn, Serta Hoffilleriana, str. 27 i Tab. III, 5.

⁹ Schmidt, o. c. T. 43, 5.

¹⁰ Korošec, o. c. T. XV, 13.

¹¹ V. Milošević: Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas, str. 87.

¹² M. Hoernes-O. Menghin: Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, 1925, str. 346, lijevo gore.

¹³ Hoernes, o. c. s. 347. I red desno i sredina; Glasnik, god. LIV. — 1942, str. 53. sl. 3. — J. Korošec: Dvije vaze slavonske kulture, Glasnik zem. muz. 1942, 51. sl.

kojih se je taj oblik mogao i razviti.¹⁴ U odnosu prema trбуhu vinkovački vrč ima visok i širok vrat, po čem se i razlikuje od spomenutih amfora. Prema tome su se oba vrča mogla razviti iz ljubljanskih oblika, prvi iz amfore i vrča više bikoničnog oblika, a drugi iz kuglaste amfore. Tako bi ti oblici predstavljali ljubljanski utjecaj na vučedolsku kulturu, ali ne i importirane primjerke.

Slijedeći tip posude, koji do sada nije bio zastupan u Vučedolu je vrč, kojeg Ljubljansko barje takodjer ima u svom inventaru. Vinkovačko

Sl. 1. Vanjska strana kupe T. VII, 1

naselje »kod tržnice« dalo je dva primjerka neukrašenih vrčeva sa visokim nešto izvijenim vratom (T. II, 10, 11), dok ljubljanski primjerci imaju znatno kraći vrat, skoro ravnog profila.¹⁵ Jedan vinkovački primjerak je više bikoničnog oblika (T. XI, 1), dok ima drugi više zaobljen donji dio (T. XI, 2), slično vrču iz Sarvaša.¹⁶ Dosta se međutim podudara sa ljubljanskim primjercima.¹⁷ Kod oba vinkovačka primjerka drška ne vezuje sama usta suda, kao što je slučaj sa ljubljanskim vrčevima, nego spaja dio ispod ustiju. Po svoj prilici su ti primjerci mogli biti preuzeti iz ljubljanske keramike. Još jedan fragment pokazuje veliku srodnost sa Ljubljanskim barjem (T. XII, 1),¹⁸ možda i sa Hrustovačom.¹⁹ No prije svega se bliske analogije nalaze u Vučedolu.²⁰

¹⁴ G. Childe: The Danube in Prehistory, Fig. 118. — R. Ložar: Študije o ljubljanski keramiki, Glasnik Muz. dr. za Slov., str. 32, sl. 2, 3 (ista kao kod Childea), 4, 5.

¹⁵ Ložar, o. c. sl. 8 i 9. Schmidt o. c. Textb. 86, 9.

¹⁶ V. Hoffiller: C. V. A. 2, VI C b Pl. 3, 4.

¹⁷ Ljubljanski vrčevi sa trбуšnim pregibom. — Ložar o. c. sl. 8., a sa zaobljenim trбуhom. — Ložar sl. 9.

¹⁸ Ložar, o. c. sl. 5. Hoernes, o. c. str. 345, sl. desno gore i dole. Schmidt, o. c. Textb. 85, 4

¹⁹ A. Benac, Završna istraživanja u pećini Hrustovači, Glasnik — Sarajevo, N. S. III. T. IX, 7 i 8.

²⁰ Schmidt, o. c. T. 34, 2.

Općenito pokazuju vinkovački nalazi u oblicima mnogo više srodnosti i povezanosti sa Ljubljanskim barjem nego bilo koji do sada objelodanjeni lokalitet u Slavoniji i Srijemu.

Ornamentika

Većina vinkovačkih predmeta pokazuje ornamentiku uobičajenu u vučedolskoj keramici. To je prije svega poznati puni duborez, ponekad slabije a ponekad bolje izradjen. U pogledu izrade mogli bismo razlikovati nekoliko grupa. Neki primjerci, koji su radjeni vrlo grubom tehnikom prilično podsjećaju na neke primjerke iz Hrustovače.¹² Između pojedinih predmeta postoji u tehničkom pogledu vrlo velika razlika. Takva razlika se međjutim u Schmidtovoj publikaciji ne može razabrati, pošto je vršio izbor materijala.²² Donekle je to radio i Hoffiler za svoj Corpus vasorum I. No pregledavanjem tog odbačenog materijala moguće je ustanoviti, da je djelomično i u Vučedolu, a naročito u Sarvašu postojala takva gruba tehnika ukrašavanja na priličnom broju posuda. Ipak je potrebno naglasiti, da su oni tehnički još uvek bolje izradjeni od nekih posve rustikalnih iz Hrustovače. Toj pojavi Schmidt međjutim nije posvetio dovoljno pažnje.

Medju predmete ukrašene vrlo solidnom i pažljivom duboreznom tehnikom mogu se ubrojiti T. VIII, 2 i T. IX, 4. Dobru, prosječnu duboreznu izvedbu pokazuju predmeti: T. III, 2, XII, 3 i VI, dok predmet T. VIII, 1 ima već prilično grubo izrađene ukrase. Među predmete sa grubim i vrlo grubim duborezom ubrajaju se T. XII, 2, XI, 3 i naročito T. V, 2 i XI, 1.

Slijedeću pojavu, koja se razlikuje od onih, koje obično susrećemo u vezi sa vučedolskom tehnikom ukrašavanja, čini mala kupa na nozi (T. V, 1), čija su usta ukrašena šrafiranim trokutima preciznim tankim urezivanjem. Ovaj ukras je bio takodjer inkrustiran. Medju vučedolskim nalazima, nalazimo donekle sličnu tehniku na jednom fragmentu kupe na krstolikoj nozi,²³ a zatim i na nekim manjim fragmentima.²⁴ Priličnu sličnost pokazuje i kupa na šupljoj nozi, koju je publicirao Childe.²⁵ Oba navedena primjerka se tehnički posve razlikuju od ostalog inventara. Tu je tehnika urezivanja kao jedan od načina vučedolskog ukrašavanja. Ta je svakako bliža badenskoj keramici, ne samo po tehničkoj, nego i po ornamentalnoj koncepciji.²⁶ No ako pogledamo inventar Ljubljanskog barja, onda ćemo vidjeti, da ovakov ukrasni motiv sa šrafiranim trokutima, izveden doduše nešto drugačijom tehnikom, čini običnu ornamentaciju²⁷ i da ćemo čak za ukras ustiju spomenute vinkovačke kupe naći analogiju.²⁸ Time se s jedne strane pojačavaju veze vučedolskog materijala

²¹ Korošec o. c. T. IX, 3 i 6.; X. 4. Benac o. c. T. XIII, 2.

²² Schmidt, o. c. str. 91, gdje on to napominje i za sebe i za Hoffillera.

²³ Hoffiller, C. V. A. I. Pl. 50, 1 a, b.

²⁴ O. c. Pl. 52, 1—3, 5, 6, ali je izvedba prilično gruba.

²⁵ Childe, o. c. Fig. 114.

²⁶ Schmidt, o. c. T. 22, 2.

²⁷ Hoernes, o. c. str. 345, lijevo gore, str. 347, drugi red — druga slika, treći red — treća slika itd. Takodjer Childe Fig. 118 i 120.

²⁸ Hoernes, o. c. str. 345, drugi red — druga slika.

i Ljubljanskog barja, a s druge strane njihove zajedničke veze sa badenskom kulturom. U Hrustovači takodjer nalazimo neke analogije, koje međutim nisu od nekog naročitog značenja.

Na blisku vezu sa badenskom kulturom ukazuje i vrč (T. X, 1) sa plitko urezanim i neinkrustiranim zvjezdolikim ukrasom.²⁹ On je po načinu ukrašavanja jedinstven primjerak u vučedolskoj keramiči. Oblikom se međutim veže za Ljubljansko barje.

Poseban značaj imaju dvije kupe na nozi i vrč sa dvije ušice (T. IV.). Taj vrč je ukrašen u tehnici brazdastog ureza, poput velikog dijela ljub-

Sl. 2. Vrč sa T. IV

ljanskog inventara, čime se bliska veza Ljubljanskog barja i Vinkovaca još više povećava. Ukrašenost vrata je sličan onom sa vrata jedne velike ljubljanske amfore.³⁰ No ostali ukrasni motivi su izrazito vučedolsko-ljubljanske strukture. Brazdasti urez je takodje zastupljen u Vučedolu i Sarvašu, doduše samo na nekoliko fragmenata.³¹ Hrustovača takodjer ima niz predmeta radjenih u ovoj tehnici,³² koje je Benac izdvojio iz vučedolskog lončarstva.

Dvije kupe na nozi radjene su tehnikom, koja je u vezi sa duborezom, odnosno kombinacijom duboreza, urezivanja i djelomično brazdastog ureza. Ova se tehnika zacijelo razvila iz tehnike brazdastog ureza i predstavlja prelaznu etapu ka punom duborezu. Ujedno predstavljaju ovi primjerci najsavršenije ukrašene vučedolske keramičke proizvode. Manje

²⁹ Schmidt, o. c. T. 22, 1 i 2; T. 23, 3 i 6.

³⁰ O. c. Textb. 85, 1.

³¹ Hoffiller, C. V. A. I., Pl. 30, 15—15, 17, 21, 22; C. V. A. 2, C b Pl. 8, 18.

³² Glasnik, Sarajevo I. str. 23; V., str. 14 i dalje, T. V, 3, 6—9.

ukrašen primjerak (T. VII, 2) u većoj se mjeri veže uz Ljubljansko barje ne samo tehničko nego i po ornamentalnoj koncepciji, kako unutrašnje tako i vanjske strane. Slični fragmeti nadjeni su i u Vučedolu, a pripadaju istim keramičkim oblicima.³³ Primjerak T. VII, 1 ima sa vanjske strane isti ukras kao i prijašnji, ali je unutrašnja strana ukrašena motivima izrazito vučedolske dekorativne strukture i tehnikom preciznog i finog duboreza.

Na osnovu ovog možemo, po načinu ukrašavanja, podijeliti vučedolsku keramiku u Vinkovcima na tri grupe:

1. — A Tehnika urezivanja
 - B Brazdasti urez
 - C Precizni duborez

izvedba općenito izvrsna

2. — Puni duborez dobre izrade
3. — A Puni duborez o vrlo gruboj izradi
 - B Puni duborez u rustikalnoj izradi (Hrustovača)

Ova podjela stoji u uskoj vezi i sa kronologijom vučedolske kulture. Tehnika brazdastog ureza i običnog urezivanja čini se, da su znatno starijeg porijekla. One se inače najvećim dijelom vežu uz Ljubljansko barje. U Vučedolu je nadjeno vrlo malo takve keramike, a publicirao ju je Hoffiler, dok je Schmidt nije niti spomenuo. Njen stratigrafski položaj bi se eventualno mogao odrediti pregledom cjelokupnog materijala iz Vučedola uz potrebnu dokumentaciju. Hrustovača posjeduje sve navedene tehničke vrste osim vrlo finog duboreza. No obzirom da na tom lokalitetu nedostaje pouzdanija stratigrafija, ne može se iz njega izvući neki čvršći zaključak.

Relativna kronologija vučedolske kulture

Do sada su se promatrali Vučedol i Sarvaš s jedne strane, a Ljubljansko barje s druge strane, kao ishodišta ove, dosta rasprostranjene kulture. Karakteristično je, međutim, da iako i jedna i druga strana pripadaju nedvojbeno istoj kulturi — njihovi proizvodi imaju posve različite tehnike ukrašavanja i neke oblike posuda, koji nisu zajednički. Teško bi se ova pojava mogla objasniti samo utjecajima sa strane, n. pr. na Ljubljansko barje. Mislim međutim, da su i Ljubljansko barje i Vučedol i Sarvaš samo kasnije faze iste kulture — i to djelomično istovremene, dok je ljubljanska, mogla biti djelomično i starija.³⁴ Ishodišni centar ove kulture mora biti negdje u Slavoniji. Ta je kultura morala nastati tu,³⁵ na južno-panonskom tlu, i to iz prethodećih i susjednih kul-

³³ Hoffiller, C. V. A. 1. Pl. 30, 13, 14, 21 a, b. Neki sarvaški primjerci (C. V. A. 2. Pl. 5, 1, 3, 5) slične koncepcije su izradjeni znatno grublje i mislim da su mlađi od naprijed navedenih.

³⁴ Menghin, o. c. str. 765, stavlja stariju fazu Ljubljanskog barja paralelno sa badenskom. Miložičevo stavljanje Ljubljanskog barja paralelno (i zapravo isključivo) sa mlađim vučedolskim slojem nije dovoljno čvrsto dokumentirano (Miložić o. c. str. 89 i zaključna tabela). Ložar navodi i Schmidtovo mišljenje, da je Ljubljansko barje starije od Vučedola i paralelno s Badenom (Ložar, o. c. str. 16). Schmidt to međutim u svojoj publikaciji nije naveo.

³⁵ O tome Korošec, o. c. str. 16.

tura. Utjecaj badenske kulture bio je odlučujući i glavni u formiranju ornamentalne koncepcije ove skupine. Osim njega, značajnu je ulogu odigrala i nešto starija bapsko-lengyeljska kultura u svojoj kasnijoj fazi i to davanjem glavnih oblika posuda, a možda i uzičasta keramika, čiji se utjecaj uvijek precjenjivao. Ustanovljavanjem različitih faza u razvoju vučedolske kulture, može se naći put u rješavanju ovog problema. Mislim, da bi se to moglo predstaviti na slijedeći način.

1. *Prijelazni period od badenske ka vučedolskoj kulturi — protovučedolska faza.* — Materijal tog razdoblja čini se, da je predstavljen u jednom dijelu kasne badenske keramike, koja upotrebljava široke ukrasne pojaseve, često raščlanjene,³⁶ a izvedene tehnikom žigosanja, te brazdastog i običnog urezivanja. Osnovni oblici: kupe i zdjele.

2. *Ranija vučedolska faza.* Sa keramikom izradjenom u vrlo preciznoj tehnici. Ovamo će zacijelo spadati i dio materijala Ljubljanskog barja i to starijeg, vinkovački vrč T. IV., a možda dio predmeta iz Zok-a.³⁷ Vučedol još ne zahvaća ovu fazu, a malobrojni materijal pripada starijim predmetima, koje su stanovnici donijeli sa sobom. Ukrasne površine su lijepo raščlanjene, ali ne pretrpane ukrasima. Tehnika je brazdasti urez, obično urezivanje i precizni duborez. U ovoj fazi je homogenost Ljubljanskog barja i Slavonije sa Srijemom još vrlo čvrsta, a izmjena međusobnih utjecaja vrlo intenzivna.

3. *Zrela vučedolska faza* sa punim duborezom dobre izradbe u Slavoniji i Srijemu, te Vučedolom kao glavnim predstavnikom. Ovdje se pokazuje i niz novih oblika, koji su se u međuvremenu razvili ili su bili preuzeti. U Sloveniji, gdje je ova kultura ostala vrlo konzervativna, ali i izložena nekim utjecajima sa strane, nema značajnijih promjena.

4. *Faza degeneracije* sa duborezom u vrlo gruboj i čak rustikalnoj izvedbi, kao n. pr. u Hrustovači. Materijal je osim u Hrustovači još u manjem dijelu nepubliciranog vučedolskog i u najpretežnijem dijelu Sarvaškog publiciranog³⁸ i nepubliciranog materijala.

Obzirom na kratko trajanje cjelokupne vučedolske faze, dolazi do istovremene pojave starijih i mlađih predmeta. Tako u Vučedolu nalazimo i ponešto materijala sa tehnikom prvorazrednog, vrlo finog duboreza, kao i prosječnog ili čak slabog duboreza. U Vinkovcima ima takodjer takvog materijala, a i izvjestan broj predmeta, koji se vežu za Ljubljansko barje, a kojih u Vučedolu nema. Mislim, da će oni pripadati sloju, koji je stariji od najstarijeg sloja u Vučedolu.

Prva i druga faza bi svakako bile istovremene s kasnom badenskom kulturom, koja je čini se imala nešto duže trajanje, nego što se to obično uzima. Četvrta, kako to pokazuje i Hrustovača, dijelom seže već u brončano doba.

³⁶ Schmidt o. c. kao: T. 22, 5; T. 24, 5—8. Ovakovu kasnobadensku keramiku sa fino žigosanim ukrasima u kolonama i pojasevima na pr. badenska kultura u Mađarskoj uopće ne poznaje. Ta vrst badenske keramike morala je u formiranju koncepcije vučedolskog načina ukrašavanja imati odlučujući značaj.

³⁷ Vulić-Grbić, C. V. A. 1, Pl. 18, 6. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 24/25 Bericht RGK, T. 20, 7 i 11.

³⁸ Hoffiller, C. V. A. 2, Pl. 4 i 1 i 5; Pl. 5, 7; u svakom slučaju je taj sarvaški materijal stariji od rustikalnog iz Hrustovače.

Zaključak

Vinkovački materijal, iako po obimu skroman, mislim da je ipak znatno doprineo raščišćavanju nekih odnosa u vučedolskom kulturnom kompleksu. Tu je prije svega značajna uska povezanost sa Ljubljanskim barjem, čime se pokazuje snažno uzajamno prožimanje različitih elemenata, koje su stvarale dvije udaljene, gotovo krajnje oblasti ove kulture, a čime se u znatnoj većoj mjeri pokazuje njihova jedinstvenost.

Druga važna pojava je mogućnost izvjesnog kronološkog razlikovanja u samom materijalu i kronoloških naslućivanja, koja bi mogla objasniti neke momente u problematici postanka ove kulture. Dalja istraživanja pokazat će opravdanost ili neopravdanost ovih postavki.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Vučedoler Fundorte auf dem Gebiete der Stadt Vinkovci

Vinkovci (Ost-Slawonien) hat bis jetzt eine Menge archäologischen Materials gegeben, die einen Zeitraum von ältester Jungsteinzeit (Starčevo-Kultur) bis zum frühen Mittelalter umfaßt, kontinuierlich durch alle diese Zeit. Unter reichen prähistorischen Funden ist das Material aus der Zeit der Vučedoler Kultur besonders hervorzuheben.

Auf dem Gebiete der heutigen Stadt Vinkovci sind vier Vučedoler Fundorte bekannt, und sie liegen am Nordufer des Bosutflusses, der hier einen halbkreisförmigen Bogen bildet (T. I, 1). Hervorragend ist hier die Siedlung an der Stelle des heutigen Marktplatzes bei der Brücke (T. I, 1-A; T. I, 2). Die Funde von dieser Lokalität zeigen T. V, 1 und T. VI—XVII. In der Nähe befindet sich ein anderer Fundplatz, an der Stelle des heutigen Warenhauses »Narodni magacin« (T. I, 1-B), und diese Funde zeigen die T. III, 2, T. IV und T. V, 2. Eine dritte Lokalität liegt in der Stadtgegend, die sich »Ervenica« nennt (T. I, 1-C). Eine Schüssel, die man dort gefunden hat, wird auf T. III, 1 dargestellt. Der vierte Fundort in der Gegend »Krnjaš« (T. I, 1-D) hat nur einzelne, unwesentliche Bruchstücke gegeben.

Die dargestellten keramischen Exemplare zeigen im allgemeinen die Standardformen, aber es gibt hier auch solche, die man in Slawonien und Syrmien bisher noch nicht gefunden hat; vor allem zwei bauchige Krüge (oder Vasen) mit Schnurösen (T. IV; T. X, 1), die mit den Amphoren von Ljubljana im Zusammenhang sein könnten.

Innerhalb der Verzierungs-techniken überwiegt der Tiefstich, aber auch hier sind sehr bedeutende Unterschiede festzustellen — und zwar in der Herstellungsqualität. Einige Gegenstände sind in sorgfältiger und feiner Tiefstich-technik verziert (T. VIII, 2; T. IX, 4), einige in der ganz mittelmäßigen Standardart (T. III, 2; T. XII, 3; T. VI). Andere zeigen grobe (T. XII, 2; T. XI, 3) oder sogar sehr grobe Tiefstich-technik (T. V, 2; T. XI, 1). Eine kleine Fußschale (T. V, 1) ist mit schraffierten Dreiecken in der Technik der dünnen Einschnitte verziert. Auf die nahe Verbindung mit der Badener Kultur weist der Krug T. X, 1 mit der flach eingeschnittenen sternförmigen Verzierung. Der Krug T. IV ist sehr fein, präzise und sorgfältig mit der Furchenstich-technik — und teilweise mit dem Tiefstich — verziert. Technisch und teilweise mit der Ornamentalkonzeption und der Form — verbindet sich dieses Stück mit dem Laibacher Moor und bezeugt Laibacher Einfluß. Die Bruchstücke der Fußschalen (T. VII) kombinieren alle drei Techniken und sind sehr sorgfältig verziert. Grundsätzlich könnten wir die Vučedoler Keramik in die folgenden drei Gruppen einteilen:

1. A-Einschnitt-Technik, B-Schöner Furchenstich, C-Präziser Tiefstich.
2. Der volle Tiefstich guter Herstellung.
3. A-Der volle Tiefstich in grober und sehr grober Herstellung.
B-Der volle Tiefstich (auch Furchenstich) in rustikaler Herstellung.

Diese Einteilung steht in enger Beziehung mit der Vučedoler Relativ-Chronologie; die würden wir auf folgende Weise darstellen:

1. Übergangs-Periode von der Badener zu Vučedoler Kultur — Protovučedoler Phase — schließt sich innerhalb der Spätbadener Keramik an die keramischen Gegenstände an, die mit fein gestempelten Verzierungen in Kolonnen und zergliedernden Zonen verziert sind.

2. Frühe Vučedoler Phase mit der Keramik, die mit sehr präzisiertem Tiefstich und feinem Furchenstich (T. IV) verziert ist.

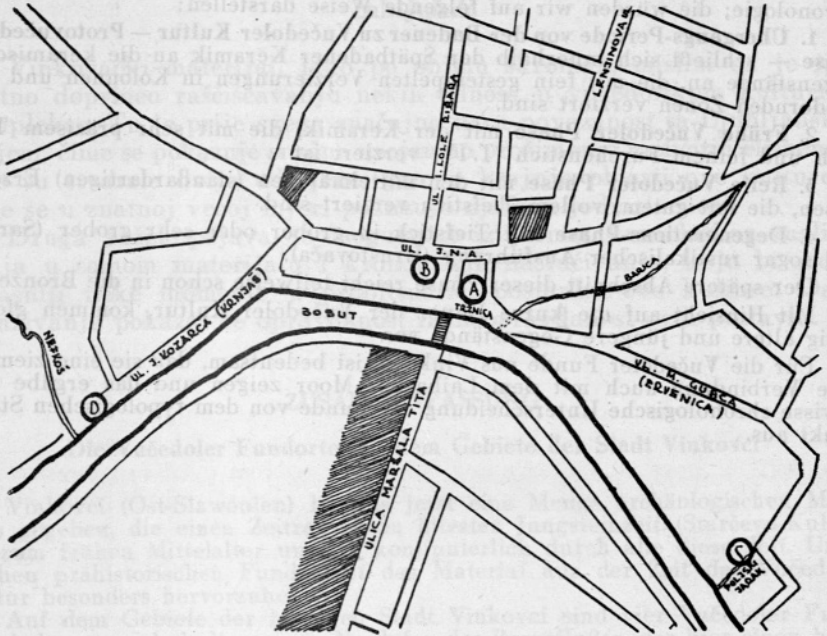
3. Reife Vučedoler Phase mit den mittelmäßigen (standardartigen) Erzeugnissen, die mit gutem, vollem Tiefstich verziert sind.

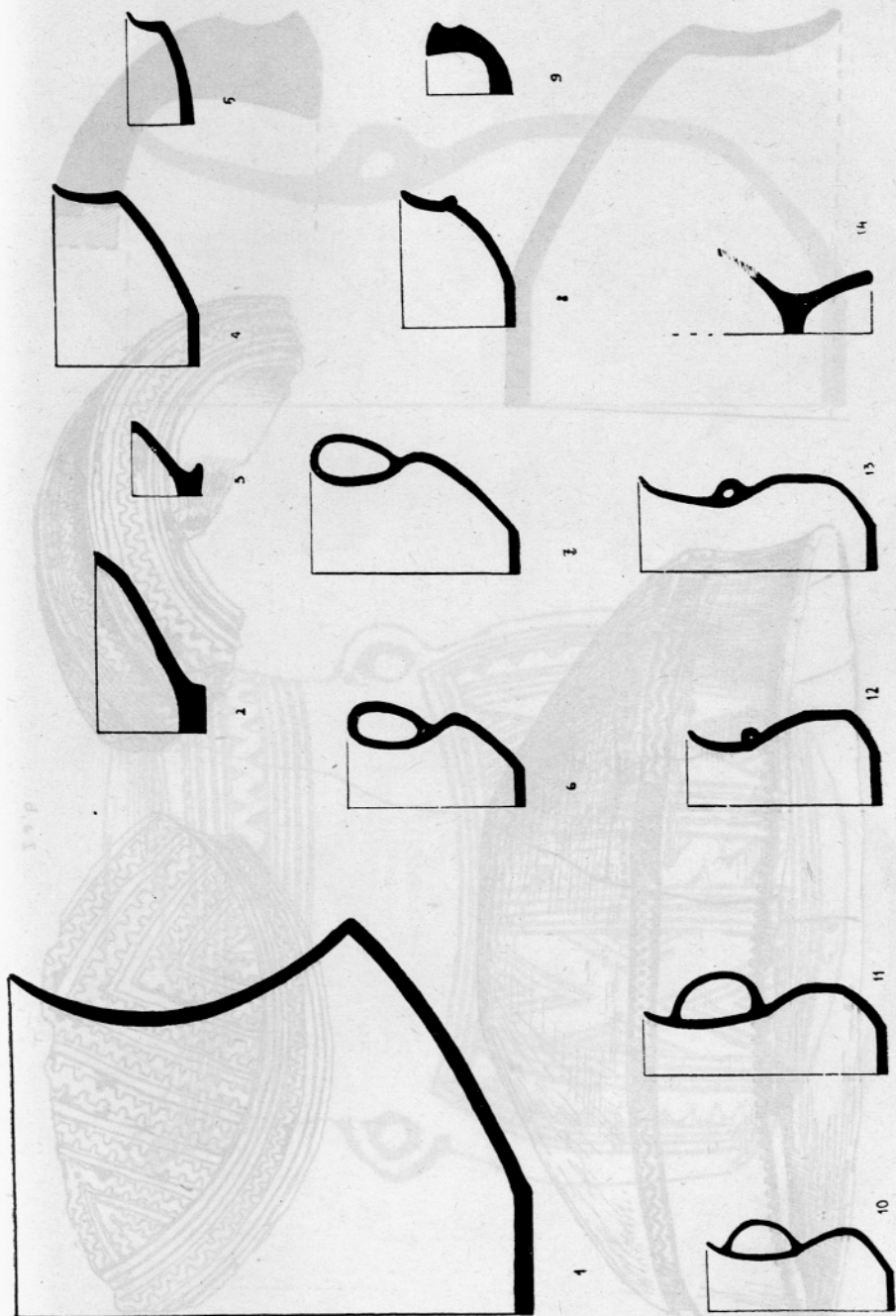
4. Degenerations-Phase mit Tiefstich in grober oder sehr grober (Sarvaš) und sogar rustikalischer Ausführung (Hrustovača).

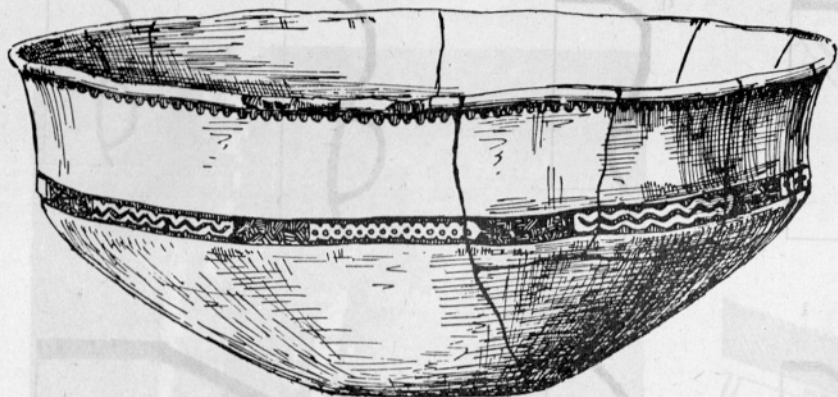
Der spätere Abschnitt dieser Phase reicht teilweise schon in die Bronzezeit.

Mit Hinsicht auf die kurze Dauer der Vučedoler Kultur, kommen gleichzeitig ältere und jüngere Gegenstände vor.

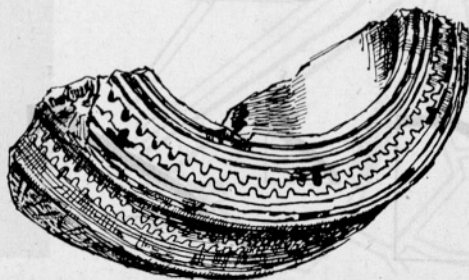
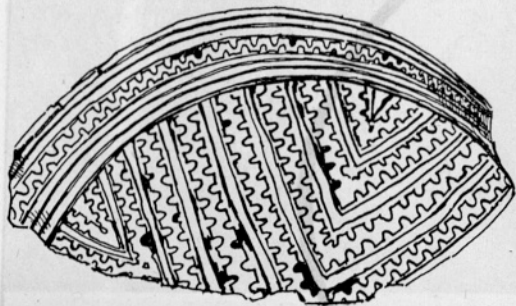
Für die Vučedoler Funde aus Vinkovci ist bedeutsam, daß sie eine ziemlich enge Verbindung auch mit dem Laibacher Moor zeigen und das ergäbe eine gewisse chronologische Unterscheidung der Funde von dem typologischen Standpunkt aus.

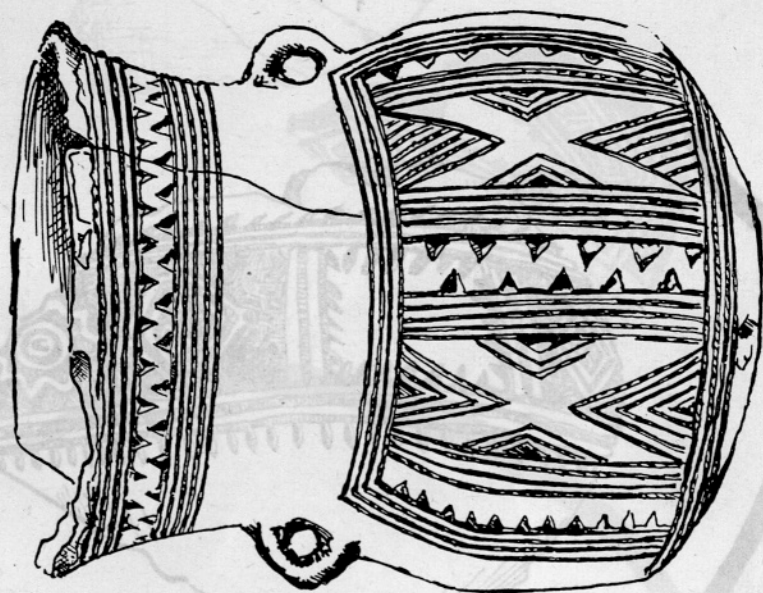

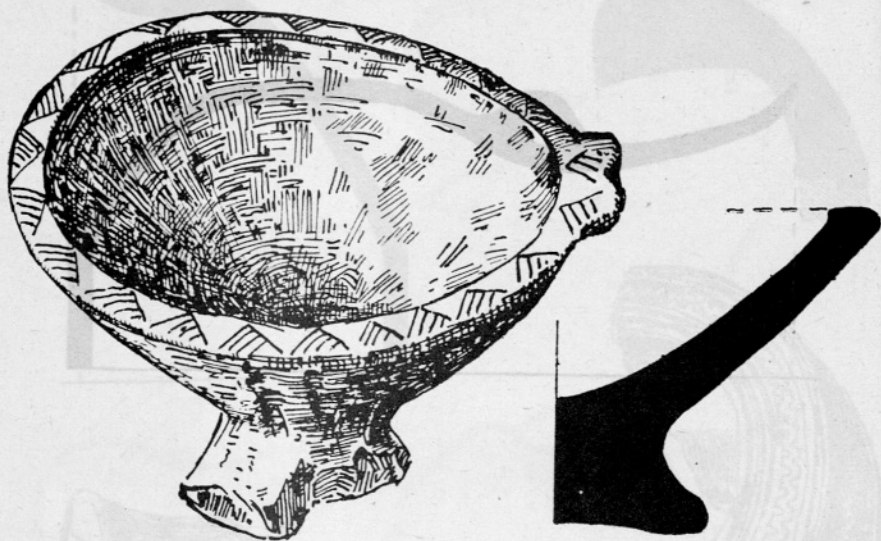

1

2 a, b

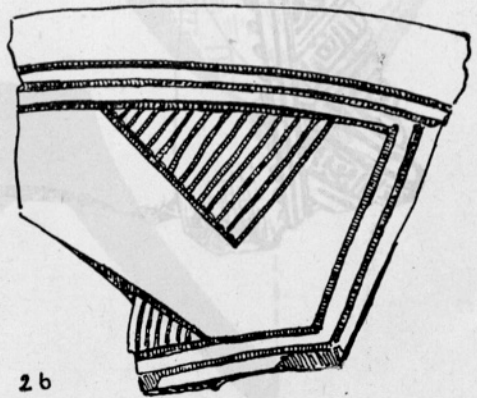
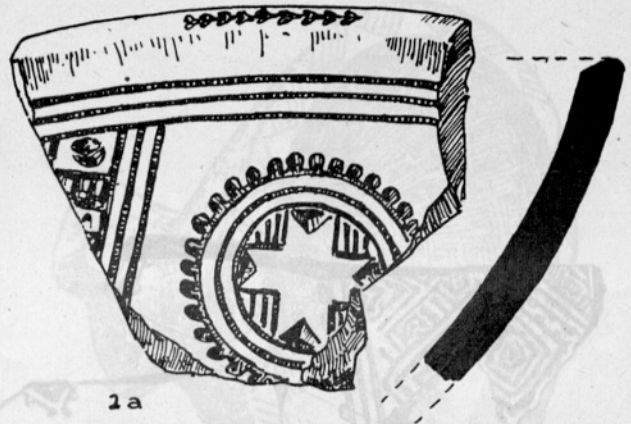

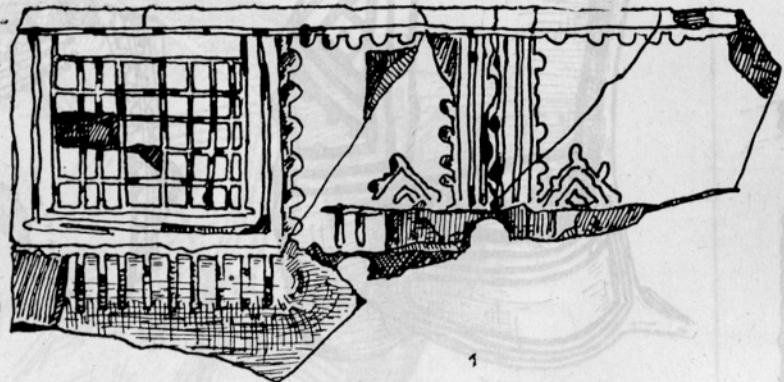
1

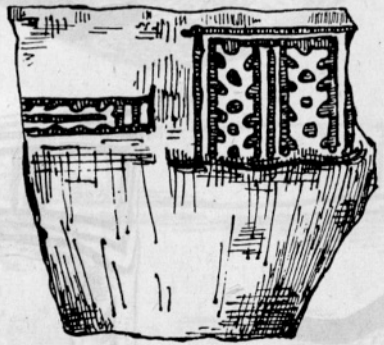
2

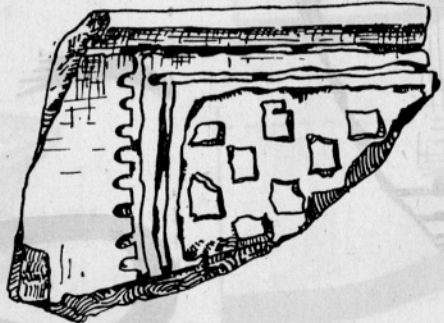

1

2

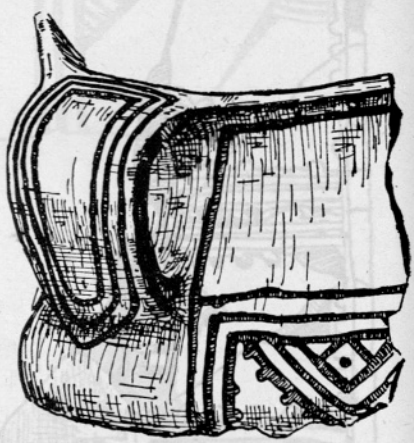
3

T. VIII

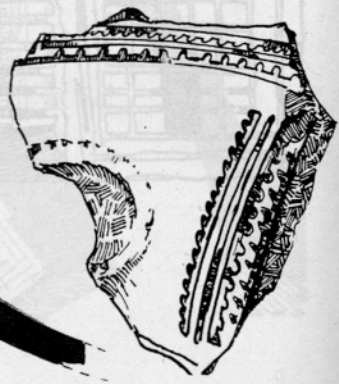
2

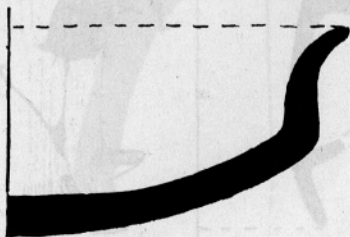
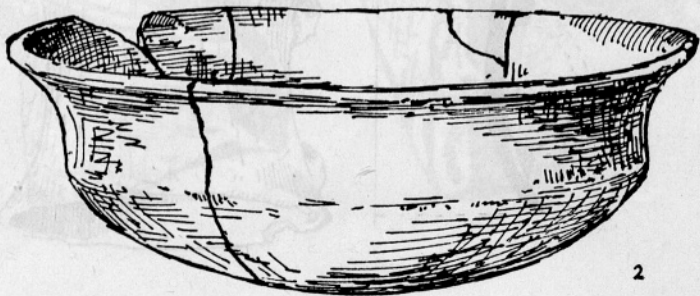
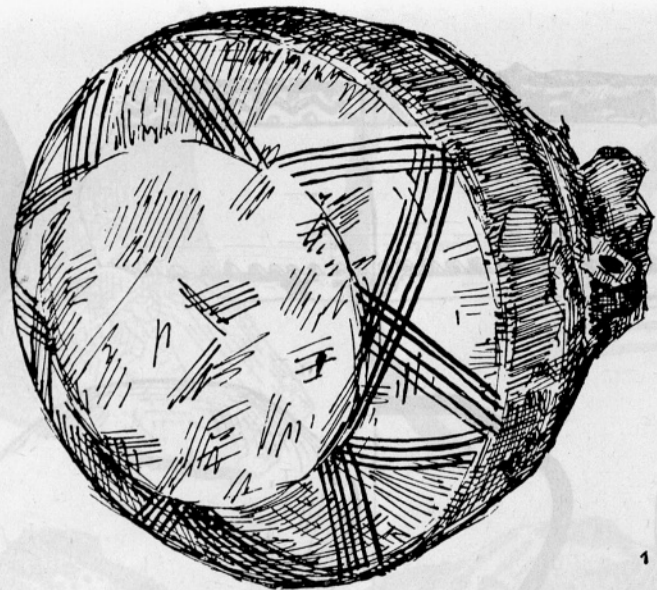

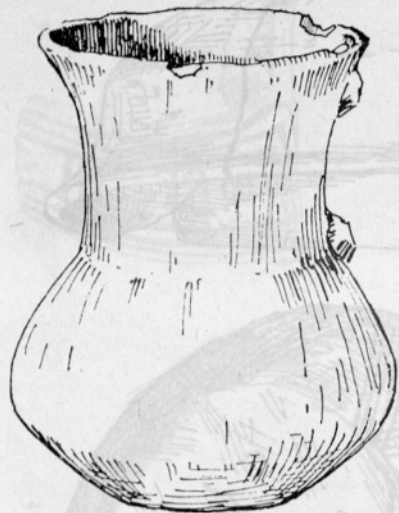
3

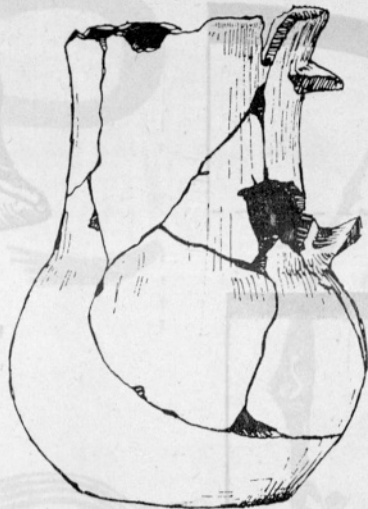
4

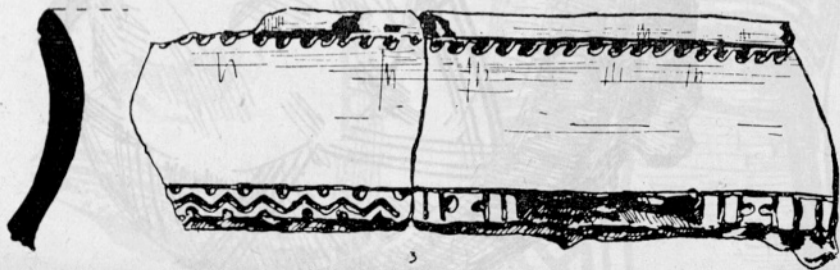

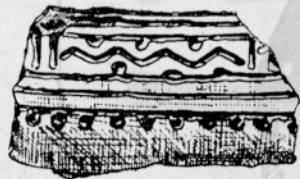
1

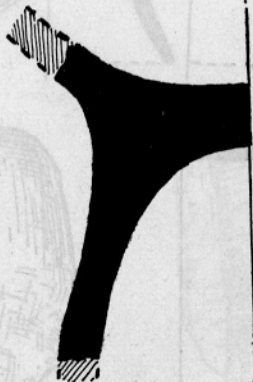
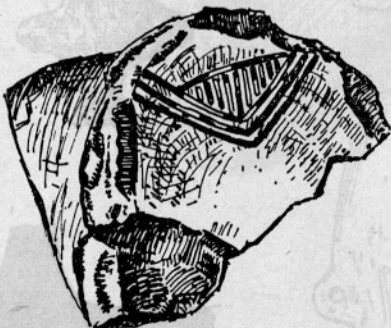
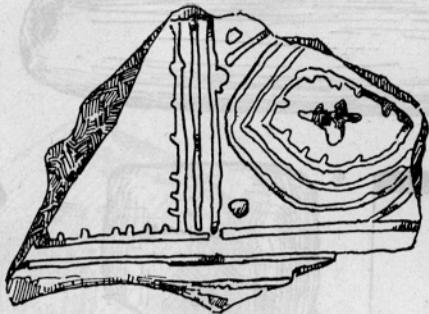
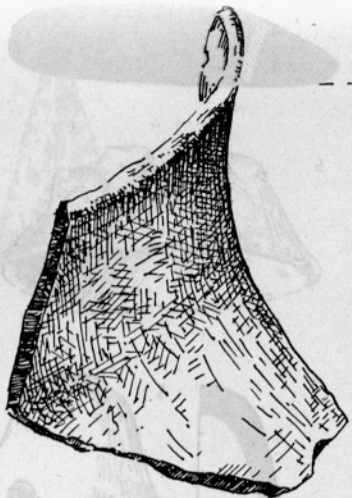
2

3

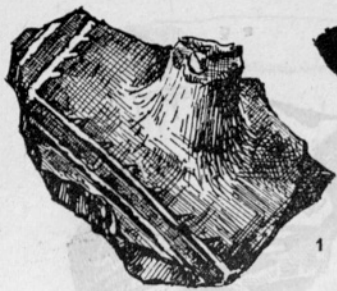
4

3 a

3 b

2

1

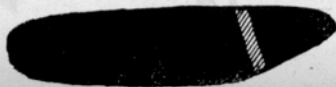
4

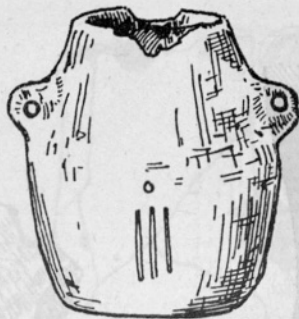
3

5

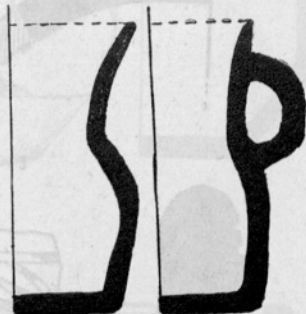
7

2

6

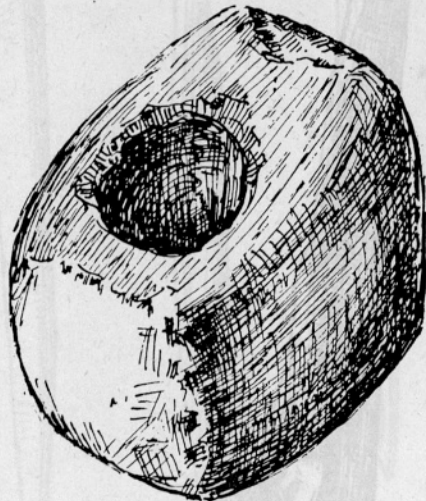

1

2

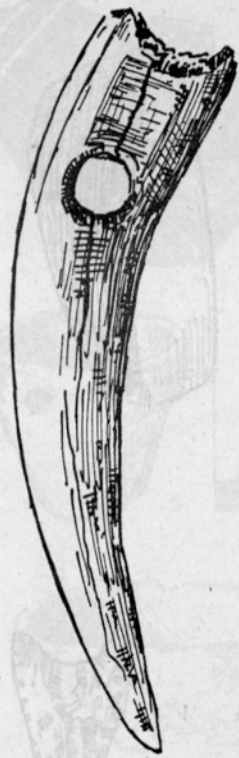
3

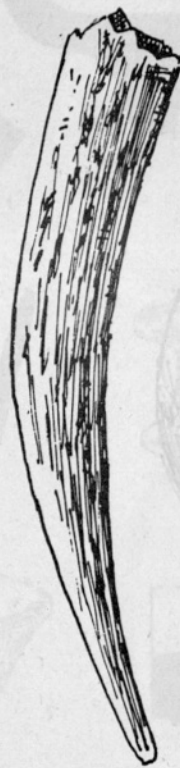
4

5

1

2

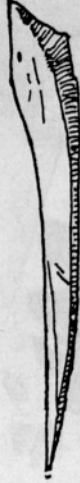
3

4

1

2

3

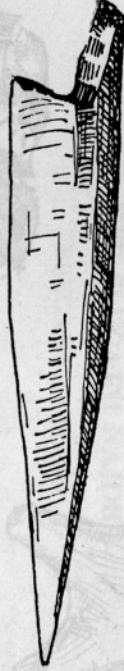
4

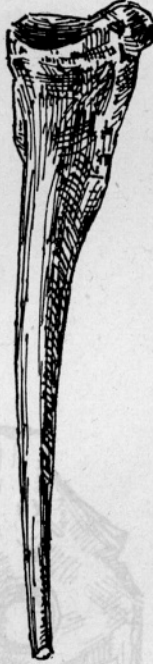
5

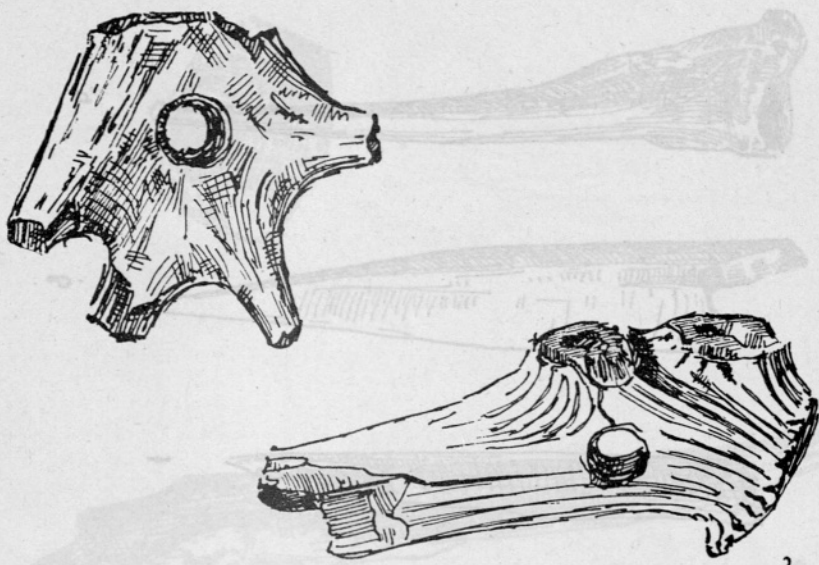
6

7

8

2

2

3